

Dobrzycki, Jerzy

"Untersuchungen von mathematisch-astronomischen Darstellungen auf mittelalterlichen Astrolabien islamischer und europäischer Herkunft", Burhard Stautz, Bassum 1997 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 45/2, 126-127

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Burhard S t a u t z : *Untersuchungen von mathematisch-astronomischen Darstellungen auf mittelalterlichen Astrolabien islamischer und europäischer Herkunft*. Bassum 1997 GNT Verlag, 287 s., 128 rys.

Książka Burkharda Sautza to niecodzienne studium z historii podstawowego instrumentu średniowiecznej (i nie tylko) astronomii, astrolabium płaskiego. Dzieje astrolabium, wynalezionej jeszcze w hellenistycznej Aleksandrii, rozpoczęły się w mahometańskiej Azji Mniejszej w ósmym wieku. Autor skupił uwagę na relacji między tekstami określającymi położenie gwiazd na nieboskłonie i ich nomograficznym przeniesieniem na astrolabium. Odtwarzając na podstawie historycznych danych nomogramy porównane z faktyczną nomografią przyrządu uzyskał podstawę dla analiz, których wyniki mogą stanowić ważne pomocnicze narzędzie w badaniach historycznych.

Analiza najwcześniejszych arabskich astrolabiów potwierdziła ich pochodzenie z VIII wieku. Badania szeregu astrolabiów arabskich z następnymi stuleci (po wiek XI) pozwoliły autorowi sprecyzować ocenę instrumentów tej epoki, jako dowodu niezwykłego postępu konstrukcji i zmysłu wynalazczego ich twórców. Przykłady z bogatego zbioru ilustracji w pracy Sautza (s. 159–285) mogą potwierdzać konkluzję autora, że znakomita większość arabskich astrolabiów z IX–XI wieku łączyła wartości przyrządu pomiarowego z wartością artystyczną. Trzecia grupa opisów obejmuje astrolabia europejskie, znacznie – jak podkreśla autor – zróżnicowanej wartości; częsty brak sygnatury i daty utrudnia ewaluację i datowanie instrumentu. Osobny rozdział zajmuje analiza wybranych astrolabiów od połowy XV wieku – czasów Regiomontana.

Stworzony w ten sposób analityczny rejestr znacznej liczby zachowanych astrolabiów sprzed XVII wieku ma niezaprzeczalną wartość nie tylko dla historyków astronomii średniowiecza i jej technicznych uwarunkowań.

Autor nie ułatwił ani sobie ani wielu czytelnikom korzystania z aparatu matematycznego książki, wprowadzając formuły trygonometrii sferycznej *ad hoc*, w oderwaniu od ich ogólniejszej treści geometrycznej. Tak doszło do nieściśłego twierdzenia (s. 26), że dla przekształcenia trójkąta prostokątnego stosować należy nowoczesne formuły („*es gelten die modernen Formeln*“); także jeszcze dziwniejszy wniosek z użycia „*moderne Formeln*“: otóż średniowieczne procedury były matematycznie tylko „równoważne“. Dla uniknięcia niejasności: trójkąty sferyczne, zwłaszcza prostokątne, miały te same właściwości w epoce astrolabiów, jak i obecnie; algorytm jest i był ten sam (oczywiście wolno dowolnie komplikować procedury, byle w zgodzie z dość już wiekowymi prawami geometrii).

Wracając jednak do walorów książki, zwrócić uwagę trzeba na starannie opracowany katalog prawie 200 astrolabiów, podający ich autorstwo i datę powstania (jeśli znane), obecną sygnaturę muzeum lub innej kolekcji oraz literaturę

przedmiotu. Również starannie zestawiona została *Bibliografia* (s. 141–152), wartościowy dodatek do książki wzbogacającej wiedzę o sięgających wczesnego średniowiecza dziejach konstrukcji przyrządów astronomicznych.

Jerzy Dobrzycki
(Warszawa)

Zdzisław R u z i e w i c z : *Ludzie i dzieła. Studia nad historią chemii na ziemiach polskich*. Zebrali i do druku przygotowali Krzysztof Pigoń i Andrzej Olszowski. Wrocław 1998, 359 s., ilustr.

Książka jest zbiorem artykułów, pióra Zdzisława Ruziewicza, publikowanych w większości już wcześniej w czasopismach naukowych, w szczególności na łamach „Wiadomości Chemicznych“. Kryterium doboru artykułów stanowiła ich treść odbiegająca od innych publikacji naukowych tego autora, którego zainteresowania badawcze koncentrowały się na zagadnieniach chemii fizycznej i fizykochemicznych metodach analizy. Zwłaszcza znane są i wysoko cenione jego prace z zakresu spektroskopii molekularnej związków węgla.

Artykuły zebrane w wydaniu książkowym są rezultatem badań prowadzonych przez profesora Ruziewicza trochę dla zabawy, trochę z sentymentu do tradycji lwowskiego środowiska akademickiego i zapewne trochę z wewnętrznej potrzeby refleksji nad zmiennością naszej wizji świata postępującą wraz z narastaniem wiedzy o przyrodzie. Te humanistyczne w swej istocie fascynacje znalazły wyraz w opracowaniach historycznych dotyczących bądź niektórych aspektów i zjawisk chemicznych, bądź też osób, których dorobek naukowy, niejednokrotnie dziś zapomniany, był przecież swego czasu ważny i odkrywczy. Najczęściej jednak są to artykuły poświęcone ludziom i ich dziełom, czyli dokładnie tak, jak to zostało sformułowane w tytule książki.

Redaktorzy tomu uzyskali efekt zwartej pod względem merytorycznym całości, trudny wszakże do osiągnięcia w przypadkach, gdy poszczególne elementy nie były pisane z myślą o wydaniu książkowym, lecz stanowiły samoistne opracowania. Przedmowa autorstwa Krzysztofa Pigionia, lapidarna w formie, jest rekomendacją i recenzją jednocześnie.

Wprowadzeniem do zasadniczej tematyki tego zbioru jest natomiast umieszczony jako rozdział pierwszy artykuł Z. Ruziewicza zatytułowany: *Edukacja humanistyczna w rozwoju kadr naukowych – punkt widzenia przyrodnika*. Wyłożył w nim autor swoje oryginalne przemyślenia na temat przyczyn coraz łatwiej dostrzegalnych niedostatków szeroko rozumianej kultury humanistycznej w kręgach specjalistycznie wykształconych przyrodników i techników. Wskazał przykłady zaradzenia temu zjawisku realizowane w szkolnictwie innych krajów